
פרק 1

מסביב לעולם

בפרק זה
נכיר יהודים מכל רחבי העולם
ונעסוק בדמוגרפיה של העם היהודי במאה ושלושים השנים האחרונות.

מטרות הפרק

1. התלמידים ילמדו על פיזור היהודים בעולם כיום, ויבינו את המגמות העיקריות שיצרו את מצבו הנוכחי.
2. התלמידים יכירו את הכלים שבעזרתם אפשר לחקור את הדמוגרפיה של העם היהודי וישקלו את יתרונותיהם ואת חסרונותיהם.
3. התלמידים יבינו את מקומם ואת מקום משפחתם בתהליכים הרחבים שעברו על העולם היהודי בדורות האחרונים.

בפרק זה חמש יחידות:

- א. "שלום, Bonjour, Buenos Dias, Hello, Dag" – פעילות פתיחה
- ב. "העולם היהודי מ-1880 ועד ימינו" – הכרת הדמוגרפיה של העם היהודי באמצעות עיון במפות ובדיאגרמות
- ג. "בשני מסלולים" – הכרת מסלולי ההגירה של שתי משפחות יהודיות דרך קריאת סיפורים משפחתיים ואילנות יוחסין
- ד. פעילות הרחבה וסיכום (בכתב)
- ה. פעילויות משותפות לתלמידים מ"כאן" ולתלמידים מ"שם"

יחידה א': "שלום, Bonjour, Buenos Dias, Hello, Dag"

פעילות פתיחה

האמצעים הדרושים

1. ספר לתלמיד עמ' 10-11
2. מפת עולם גדולה
3. מדבקות קטנות ריקות

המתודה

משחק

מהלך הפעילות

שלב 1 – פתיחה

◆ שיחת פתיחה בעזרת השאלות: היכן גרים יהודים כיום? האם יש יהודים בהודו? בסין? במצרים? איפה חיים הרבה יהודים? היכן מעט?

◆ מן המסורת: הבהרת הביטוי "ארבע כנפות הארץ".
ביטוי זה מופיע בדברי הנביאים האחרונים (ישעיהו י"א, י"ב; יחזקאל ז', ב') וחוזרים עליו בתפילה הנאמרת מדי חודש ב"שבת מברכים" (השבת שלפני ראש חודש, שבה מברכים על החודש החדש). זו לשונה של התפילה: "מי שעשה נסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחרות, הוא יגאל אותנו בקרוב ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ, חברים כל ישראל, ונאמר אמן".
כלומר, בכל ראש חודש אנו מזכרים ביהודים החיים בתפוצות.

◆ הצגת התכנית: השנה נלמד על העולם היהודי – קצת על העולם היהודי בעבר, ובעיקר על העולם היהודי היום. התכנית נקראת "חברים מעבר לים". נסו להסביר את השם הזה.

שלב 2 – עבודה בעמ' 10-11

◆ המורה תחלק את הכיתה לזוגות ותקבע על איזו דמות (מדמויות הילדים המופיעות בעמ' 10-11) יעבוד כל זוג.

כל זוג יתבקש –

1. ללמוד להגיד את המשפט של הדמות שנקבעה לו בשפה הלועזית (בעזרת התעתיק לאותיות עבריות המופיע מתחתיו).

2. לכתוב על המדבקה את שם הדמות ואת ארץ מגוריה.

3. למצוא במפה (שבעמ' 12) את ארץ המוצא של הדמות.

◆ במליאה יתבקש כל זוג להגיד את המשפט המציג את הדמות "שלו", ועל שאר התלמידים לגלות באיזו שפה מדובר ומהי ארץ המוצא של הדמות. לאחר מכן, ידביק כל זוג את המדבקה שהכין במקום המתאים במפה התלויה בכיתה.

סיום

◆ חשוב מאוד להדגיש ש"המיפוי" הזה אינו מדעי כלל, ובשיעורים הבאים נעיין במפות ובנתונים מדויקים. מטרת הפעילות הזאת היא להראות שיהודים רבים גרים במקומות רבים בכל רחבי העולם.

◆ בהמשך נכיר יותר לעומק כמה מהדמויות המופיעות בעמ' 10-11. דמויות אלו ישתתפו "בפורום" ובזכותן נכיר את ההווי של יהודי התפוצות.

יחידה ב': העולם היהודי מ-1880 ועד ימינו הדמוגרפיה של העם היהודי

המתודה
עיון במפות ובדיאגרמות

האמצעים הדרושים
ספר לתלמיד (עמ' 12-15)

מהלך הפעילות

שלב 1: ניתוח מפות, טבלה ודיאגרמת "עוגה", המתארות את פיזור היהודים בעולם
שלב 2: שיחה על הממצאים שמצאו התלמידים ודין בדרכים להציג נתונים דמוגרפיים
בעזרת שאלות, כגון – מה יתרונותיה של טבלה לעומת מפה? מה מוסיפה דיאגרמת ה"עוגה"?
שיעורי בית – משימה שתחבר את הנלמד מן המפות והנתונים לסיפור האישי של כל תלמיד.

שלב 1

◆ לאחר לימוד כל כפולה (עמ' 12-13 ועמ' 14-15) יש להפנות את התלמידים לשאלות המופיעות בה.

אחרים (מעט יחסית) בחרו לעלות לארץ ישראל, בעקבות תחילת התפשטותו של הרעיון הציוני בסוף המאה ה-19. בכיתה יש להדגיש שהמעברים האלה מארץ לארץ לא קרו בבת אחת. אפשר לסכם ולומר שהפוגרומים זירזו מגמות שהתפתחו כבר שנים רבות (כמו התדרדרות במצב בכלכלי), ולכן שנת 1881 הייתה שנת מפנה.

למה דווקא 1880?

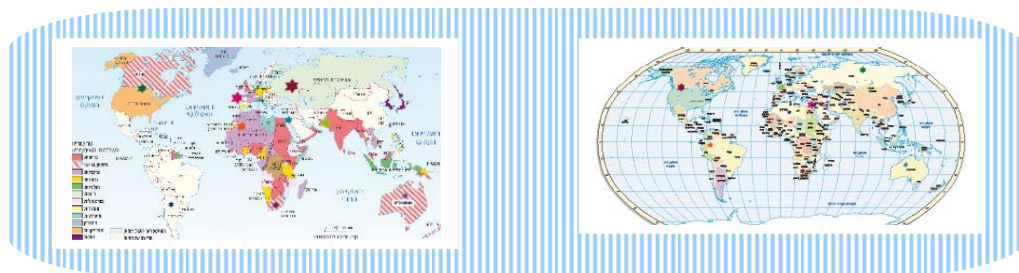
בחרנו להציג נתונים משנת 1880 מפני שעד שנה זו חיו במזרח אירופה כ-75% מיהודי העולם, אולם ב-1881 החלו משפחות יהודיות רבות להגר מאירופה לארצות אחרות. בשנה זו נרצח ברסיה הצאר אלכסנדר השני, היהודים הואשמו ברצח והחל גל של פרעות ביהודים. בעקבות פוגרומים אלה, היגרו יהודים רבים מאוד לאמריקה ולארצות אחרות, ואילו יהודים

השוואה בין המפות

- ◆ הירידה הגדולה ביותר במספר היהודים הייתה במזרח אירופה והעליות הגדולות ביותר במספר היהודים היו בארץ ישראל ובארצות הברית.
- ◆ האוכלוסייה היהודית גדלה מאוד גם בדרום אמריקה ובאוסטרליה. יהודים מעטים חיו אנוסים בדרום אמריקה מאמצע המאה ה-17, ובסוף המאה ה-19 גדלה הקהילה שם מאוד עקב ההגירה הגדולה ממזרח אירופה.
- ◆ ערב מלחמת העולם השנייה חיו באוסטרליה כשבעת אלפים יהודים. לאחר המלחמה היגרו לשם עשרות אלפי יהודים.
- ◆ היו גם קהילות שמספר היהודים בהן ירד ירידה חדה. למשל, בתחילת שנות ה-50 של המאה ה-20, עלו כמעט כל יהודי תימן ועירק לארץ ישראל בכמה גלים, ולכן כמעט שלא נותרו יהודים במדינות אלה. הקהילה היהודית ביוון הושמדה כמעט כולה בשואה.

הערה:

בהמשך נעסוק בתופעות שהשפיעו על מספר היהודים במקום מסוים (הגירה, ציונות, שואה, והתבוללות).

דמוגרפיה

זה הזמן לדון בקצרה במושג "דמוגרפיה": מדוע חשוב למדוד גודל של אוכלוסייה? כיצד בודקים כמה אנשים חיים במקום מסוים? אילו קשיים יכולים להתעורר במפקד אוכלוסייה? אילו קשיים מיוחדים יש בניסיונות לקבוע את גודלן של קהילות יהודיות בעולם?

מפקד מגמתי – עוד קושי בהבנת נתונים

אנחנו נוטים לראות במספרים נתונים אובייקטיביים, אך תוצאות המפקדים תלויות בקריטריונים שהוגדרו בעת המפקד. לדוגמה, אחד האתגרים של הדמוגרפים בישראל היום הוא לפקוד את יהודי חבר המדינות (ברית המועצות לשעבר). גוף המעוניין בהשקעות לטובת קהילה זו עשוי "לנפח" את המספרים וישתמש בקריטריונים רחבים יותר להגדרת יהודים אלו (ולהפך...). חשוב אפוא להיות ערים לסובייקטיביות שעלולה להסתתר גם בנתונים שנראים חד־משמעיים.

קשיים במחקר הדמוגרפי של העם היהודי

דמוגרפים המנסים לקבוע את גודלן של קהילות יהודיות בעבר, וגם היום, נתקלים בקשיים רבים בעבודתם.

קשיים מעשיים:

קשה למצוא את הנתונים המתאימים. אפשר להתבסס על מפקדים שעשו שלטונות לא יהודיים, אולם לא כל מדינה ערכה מפקד, לא בכל המדינות ספרו את היהודים כקבוצה נבדלת. נוסף על כך, לא פעם חששו היהודים מהשלטונות והתחמקו ממפקדים. לעתים נעזרים החוקרים במסמכים שאינם מפקדים במקורם, כמו פנקסי מוהלים, רשימות תשלומי מסים לקהילות, רישומי קבורה וכדומה.

קשיים אידאולוגיים:

קשה להגדיר את מי יש לפקוד, מיהו בן העם היהודי. למשל, האם יש לספור את צאצאיהם של נישואי תערובת? האם יש לפקוד יהודים שאינם מגדירים את עצמם יהודים? שאלות אלו שנויות במחלוקת.

שלב 2

סיכום הממצאים שגילינו עד כה:

תוכלו לבקש מהתלמידים להשלים את המשפטים האלה, או להגיב אליהם:

- משהו שהפתיע אותי בלימוד...
- במפקד האחרון של העם היהודי שערך פרופ' דלה פרגולה בשנת 2010 הוערך מספר היהודים בעולם ב... (13,4 מיליון).
- המדינה שחיים בה הכי הרבה יהודים היום היא... (ישראל)
- הקהילה היהודית השנייה בגודלה בעולם היום היא ב... (ארצות הברית)
- בישראל חיים היום יותר יהודים מבכל התפוצות יחד – נכון או לא נכון? (נכון)
- היום חיים יהודים בכל היבשות – נכון או לא נכון? (נכון)

השוואה בין האמצעים השונים להצגת נתונים דמוגרפיים – יתרונות וחסרונות

◆ **מפות** (בעמ' 12–13 בספר לתלמידים): מהמפות אי אפשר לדעת כמה יהודים חיים בכל מדינה, אלא רק ביבשות ובאזורים גדולים. אם מספר היהודים באזור מסוים קטן, לא מצוין כלל שמתגוררים שם יהודים. לעומת זאת, המפות מציגות מידע רב בדרך חזותית פשוטה, ובכך יתרונם הגדול.

◆ **טבלה** (בעמ' 14 בספר לתלמידים): הטבלה מציגה מידע מפורט ומדויק ביותר, ורק ממנה אפשר לדעת כמה יהודים יש בכל מדינה.

◆ **דיאגרמת ה"עוגה"** (בעמ' 15 בספר לתלמידים): דיאגרמה זו מציגה תמונה כללית מאוד. אין בה הרבה מידע, אך במבט חטוף אפשר להבין ממנה את התמונה הכללית.

שיעורי בית

◆ אפשר לצלם לתלמידים את המפה של שבועמ' 12 בספר לתלמידים, ולבקש מהם לשרטט עליה את מסלולי ההגירה של משפחותיהם:

← מעבר מארץ לארץ יסומן בחץ – חץ ירוק יסמן את הדרך שעשו "הסבים הגדולים" (הוריהם של סביהם), חץ כחול את המסע של סביהם וחץ אדום את המסע של הוריהם.

יחידה ג':

הכרת מסלוליהן של שתי משפחות יהודיות

מתודה

עיון באילנות יוחסין וניתוח סיפוריים משפחתיים.

האמצעים הדרושים

ספר לתלמידים (עמ' 16-26)

מהלך הפעילות

- שלב 1: קריאת השיחה הראשונה בפורום – היכרות ראשונית עם הילדים בפורום**
- שלב 2: התבוננות באילן היוחסין של הדס – הסברים על מבנה אילן היוחסין**
- שלב 3: קריאת השיחה השנייה בפורום – היכרות חלקית עם משפחותיהם של הדס וג'ונתן**
- שלב 4: התבוננות באילן היוחסין של ג'ונתן – בדיקה שהתלמידים מבינים כיצד בנוי אילן יוחסין**
- שלב 5: קריאת השיחה השלישית בפורום – המשך ההיכרות עם משפחותיהם של הדס וג'ונתן; הכרה שהיהודים בחלקים שונים בעולם עברו מסלולים שונים אלה מאלה.**

שלב 1 – השיחה הראשונה בפורום, עמ' 16-17

- ◆ על הפורום באופן כללי: ראו בקובץ "מבוא לתכנית חברים מעבר לים" (באתר של קרן תל"י)
- ◆ בכיתה:

אפשר לבקש מכמה תלמידים בכיתה לגלם את הדמויות כדי שקריאת השיחה בפורום תהיה חיה יותר.

בעקבות קריאת השיחה, אפשר לשאול:

האם כל הילדים בפורום לומדים על היהדות? מי כן? מי לא?

מי שלומדים – באילו מסגרות הם לומדים?

למי מהילדים יש חברים יהודים ולמי לא? מדוע?

מה הבדל המהותי בין הדס לשאר הילדים מבחינה זו? (הדס חיה בחברה שרובה יהודים, לעומת זאת, כדי להיות בסביבה יהודית, הילדים החיים בתפוצות צריכים להיות מעורבים במסגרות מיוחדות, ולא כולם מעורבים במסגרות כאלה.

מה היחס בין יהודים ללא יהודים בתפוצות השונות? התשובה לשאלה זו אינה אחידה.

שלב 2 – אילן היוחסין של הדס

- ◆ שיחה בכיתה על האילן היוחסין של הדס (בהמשך התלמידים יעבדו בכתב, לבד או בזוגות)

אפשר לשאול שאלות

– על המבנה בכללי של אילן היוחסין:

מיהם אבות המשפחה? איפה באילן הם מופיעים?

מיהם ילדיהם? כיצד אנו יודעים זאת?

נ"ב כדי להקל את הבנת האילן, שמות הדמויות

כתובים על רקע צבעים שונים, על פי הדורות, וקו

בהיר מפחיד בין הדורות?

– על המשפחה הקרובה של הדס:

חפשו את הדס.

מיהם הוריה?

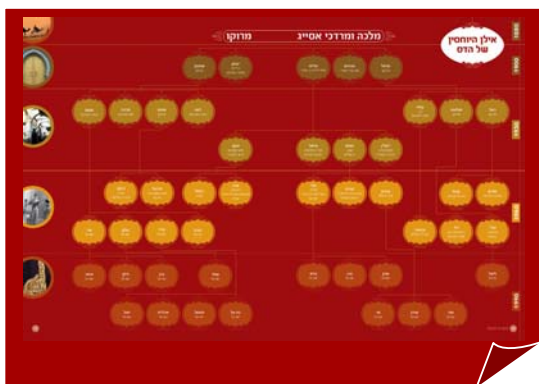
מדוע אמה של הדס אינה מופיעה באילן זה?

מה שמותיהם של האחים והאחיות של הדס?

מי האחים והאחיות של אביה של הדס?

מי מבני הדודים שלה מצוינים באילן יוחסין? האם

יכול להיות שלהדס יש בני דודים נוספים? (בני דודים מצד אמה)

– על פיזור המשפחה בעולם:

מי במשפחתה של הדס עלו ארצה ובזכותם הדס נולדה בארץ?
מה הקשר המשפחתי בין הדס והעולים?
מהי ארץ המוצא של משפחתה של הדס?
באילו מדינות יש להדס קרובי משפחה היום?

– על הדמויות ללא ילדים:

בדקו כל דור ושערו מדוע לפעמים מצוינים אנשים שאין להם ילדים, או שילדיהם אינם רשומים באילן.
א. לא היו להם ילדים –
ב. יש להם ילדים (או היו להם) – אך הדס איננה יודעת עליהם, משום שהקשר עם בני המשפחה האלה רופף, או אף התנתק, בגלל המרחק הגיאוגרפי או מכל סיבה אחרת.

נ"ב

באילן היוחסין לא מצוין מתי בדיוק עלה סבא רבא של הדס, אליהו, ארצה. אפשר רק לשער שהוא עלה ארצה בשנות ה-40 או ה-50 של המאה ה-20. מה קרה בשנים הללו בארץ? (הזכרו מה קרה בשנת 1948).

שלב 3 – פורום בעמ' 20–21

בתכנית זו תוזכר כמה וכמה פעמים סוגיית נישואי התערובת, שהיא סוגיה מרכזית בחיי יהודי התפוצות. יהודי התפוצות חיים בחברת שרובה לא יהודית. הם באים במגע יום-יומי עם לא יהודים, ולעתים קרובות נישאים לבני זוג לא יהודים. שיעור נישואי התערובת בעם היהודי היום גבוה מאוד (מעל 50% בקרב יהודי ארצות הברית ובצרפת, שני המרכזים היהודיים הגדולים בעולם לאחר ישראל). בשיחה בפורום שבעמ' 20–21, מוזכרת סוגיית נישואי התערובת בפעם הראשונה.

הערה דידיקטית – ללמד בלי לפגוע:

כדאי מאוד לברר בתחילת הוראת התכנית אם יש בכיתה ילדים שאחד מהוריהם לא יהודי (ואפילו שניהם) וחשוב להיות ערים ורגישים לתחושותיהם. מכל מקום, מהלך ההוראה המוצג כאן מציג דרך לעסוק בנושא בלי לפגוע באיש.

מהלך ההוראה:

◆ קריאה בקול של כמה תלמידים את השיחה בפורום בעמ' 20.

◆ שיחה – חלק א: בעקבות הקריאה של דברי ג'ונתן בעמ' 20:

אף על פי שליסה, ארוסתו של הדוד ג'וש, היא בחורה מקסימה, נישואיהם של ליסה וג'וש נחשבים "בעייתיים" בעיני בני המשפחה של ג'וש. הסיבה העיקרית לכך היא שנישואי תערובת עלולים לפגוע בהמשכות היהודית – הרוב המוחלט של הזוגות המעורבים בארצות הברית (75% עד 80%) אינם מגדלים את ילדיהם כיהודים (על פי הערכת העיתון *The Washington Report* שפורסמה בשנת 1998).

תחילה נשווה עם התלמידים בין חייהם של ילדים שהם בנים לזוגות מעורבים בתפוצות, לבין חייהם של ילדים כאלה בארץ. השוואה כזאת מעניינת בפני עצמה, והיא גם עשויה להקל את הרגשתם של תלמידים בכיתה שהם בנים של נישואים מעורבים.
נשאל למשל –

- האם הילדים שנולדו לזוגות מעורבים וחיים בתפוצות יקבלו חינוך יהודי? האם הם יעידו על עצמם שהם יהודים? האם יהיה להם חשוב שילדיהם יהיו יהודים וירגישו יהודים? התשובות לשאלות אלו אינן חד-משמעיות והן ייחודיות לכל משפחה ומשפחה, אך אפשר לשער שחיייהם של הילדים במשפחה כזאת אינם פשוטים.

- לעומתם, כיצד נראים חייהם של ילדים לזוגות מעורבים החיים במדינת ישראל? הם חיים בסביבה יהודית ורוב הסיכויים שלא יתנתקו מהעם היהודי. מיעוט יהודי עלול להתבולל כשהוא חי בקרב רוב לא יהודי בחוץ לארץ, אבל בישראל הרוב יהודי, ולכן ילדים ממשפחות מעורבות לא רק ירגישו יהודים ויחיו על פי לוח השנה העברי, אלא יש לשער שהם גם ירצו שילדיהם יהיו גם הם יהודים. (עם זאת, ידוע שמי שאינם יהודים על פי ההלכה, כלומר, מי שאמנם אינה יהודיה והם לא התגיירו, עשויים להיתקל בקשיים מסוימים במדינת ישראל, למשל, כאשר ירצו להתחתן עם בן זוג או עם בת זוג יהודים.)

◆ **שיחה – חלק ב:** בעקבות הקריאה של דברי הדס:

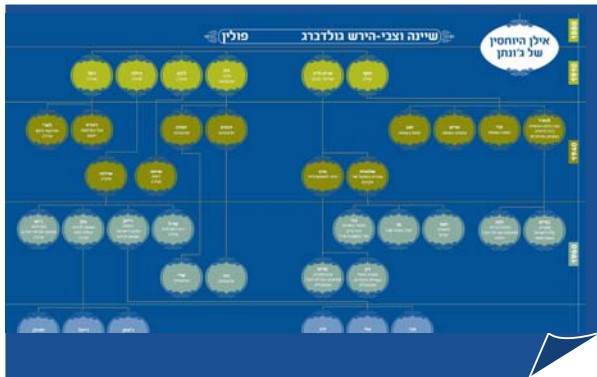
כפי שהזכירו ג'ונתן והדס, במדינת ישראל הסיכוי להתחתן עם לא יהודים נמוך יחסית בעיקר מסיבות דמוגרפיות.

הדס מזכירה גם סוגיה אחרת, מרכזית ליהודים בארץ (הרבה יותר מליהודים בתפוצות) והיא המתח בין דתיים ולא דתיים.

בעקבות דברי הדס רצוי להצביע על ההבדל בין המתח סביב נישואי תערובת בהקשר שלנו (יהודים עם לא יהודים) לבין המתח סביב נישואים של דתיים עם לא דתיים. בין השאר משום שישראלים חילונים יכולים להיות קשורים מאוד לתרבות היהודית והישראלית. נוסף על כך, ילדי של דתיים ולא דתיים הם יהודים בכל מקרה. ובכל זאת, דבריה של הדס מעידים שגם בארץ לא הכול דומים מבחינת אורך חייהם, ושהיחס לדת מורכב גם כאן.

דברי הדס מעוררים תגובות של ילדים אחרים בפורום בשאלה העקרונית: מה אמור להיות מקומה של התרבות היהודית בקרב היהודים הישראלים? בשאלה זו נעסוק בהמשך התכנית (ראו פרק 3, עמי 56–59)

שלב 4 – אילן היוחסין של ג'ונתן

◆ **בשלב זה נערוך שיחה בכיתה**

(עבודה עצמית על אילנות היוחסין – בשלב 7).

◆ **ניתוח אילן היוחסין:**

משום שהתלמידים כבר למדו להתבונן באילנות יוחסין, נבקש מהם לנתח לבד את האילן היוחסין של ג'ונתן, ונשאל רק שאלות כלליות, כגון –

מהו ארץ המוצא של משפחתו של ג'ונתן?

מדוע ג'ונתן חי היום בארצות הברית? באילו מדינות יש לג'ונתן קרובי משפחה?

עוד נשאל: כיצד השפיעה השואה על משפחתה של ג'ונתן? אפשר לבדוק אם יש בכיתה תלמידים שיש להם בני משפחה בארצות הברית. אם כן, אפשר לבקש מהם לבדוק מתי הגיעו לשם, מאין באו ומדוע.

שלב 5 – פורום בעמ' 24–25

בשיחה בפורום בעמודים אלו הדס וג'ונתן מוסיפים מידע שלא הופיע באילנות היוחסין, מידע שאספו מראיונות עם בני משפחתם.

הערה דידיקטית – על הוראת סיפורים משפחתיים:

שימו לב, בחרנו להתמקד בשני מסלולים טיפוסיים של יהודים במאות האחרונות: סיפורם של חלק מהיהודים הספרדים יוצא מרוקו שעלו לישראל, וסיפורם של חלק מהיהודים האשכנזים יוצאי מזרח אירופה החיים היום בארצות הברית. חשוב לחזור ולהדגיש לפני התלמידים שהסיפורים האלה הם דוגמאות למסעות של יהודים רבים, אך הם דוגמאות בלבד. מלבד מסלולים אלו היו מסלולים אחרים רבים, למשל, יהודים מתימן שעלו לישראל, יהודים מרוסיה שהיגרו לגרמניה, יהודים ממזרח אירופה שהיגרו לאוסטרליה ולדרום אמריקה, יהודים מאלג'יריה שהיגרו לצרפת ועוד ועוד. משום כך בשיחה בפורום בעמ' 24–25 חשוב להתעכב על ההערות של ג'רמי (צרפת), של רפאלו (ארגנטינה) ושל מיפ (הולנד).

◆ קריאה של השיחה בפורום בעמ' 24 (שני תלמידים)

– החיים במרוקו:
על סמך דברי הדס, מהו "מלאח"? כיצד נראו החיים במלאח?

הידעתם?

השם "אסייג", שם המשפחה של סבא רבא של הדס (ושל הדס) משמעותו: תכשיטן.

– היציאה ממרוקו:

מה גרם לסבא רבא של הדס ולסבא רבא של ג'רמי לעזוב את מרוקו? שימו לב, הקמת מדינת ישראל היא הסיבה להרעה במצב היהודים במרוקו, וישראל היא המקלט שאליו הם יכולים להימלט.

נ"ב לא כל יהודי מרוקו הגיעו למסקנה כזאת, רבים החליטו להישאר במרוקו בחסותו של המלך.

לעומתם, סבא רבא של הדס וסבא רבא של ג'רמי הגיעו לאותה מסקנה – שיש לעזוב את מרוקו.

לאן היגר סבא רבא של ג'רמי? איפה התיישב סבא רבא של הדס? יהודים במרוקו היו ברובם דוברי צרפתית (אך לא כולם, ואין אנו יודעים אם סבא רבא של הדס היה דובר צרפתית או לא. אולם יש להניח שסבא רבא של ג'רמי היה דובר צרפתית ושעניין זה השפיע על החלטתו להגר לצרפת).

– העלייה לישראל:

סבא רבא של הדס החליט לעזוב את מרוקו מפני שמצבם של היהודים שם התדרדר. על פי דברי הדס, מה הייתה הסיבה שסבא רבא שלה עלה ארצה ולא היגר לארץ אחרת? כאמור, סבא רבא של הדס עלה לישראל בשנים הראשונות לאחר הקמת המדינה.

על סמך דברי הדס, מהי "מעברה"?

מדוע לילדיו של סבא רבא אליהו היה קל יותר להסתגל לחיים בארץ?

◆ קריאה של השיחה בפורום בעמ' 25 (השיחה הראשונה בעמוד)

– החיים בפולין והיציאה ממנה:

סבתא רבתא של ג'ונתן עזבה את פולין עוד לפני תחילת מלחמת העולם השנייה. מה גרם לכך? מדוע זאת הייתה החלטה נכונה?

– מכנה משותף והבדלים:

משפחותיהם של ג'ונתן ושל רפאלו הן מאותו מוצא, אולם הם בחרו "מסלולים" אחרים. לאן הגיע סבא רבא של רפאלו? לא הגיעה סבתא רבתא של ג'ונתן?

מה משותף לסיפורי המשפחות של מיפ ושל ג'ונתן?

כל הילדים שהזכירו מעבר מארץ לארץ ציינו שזה היה מהלך מלווה בקשיים. הביאו דוגמאות לקשיים האלה.

◆ קריאה של השיחה בפורום בעמ' 25 (השיחה השנייה בעמוד)

דברי הילדים מציינים שההגירה היא תופעה המאפיינת את העם היהודי. כפי שראינו בחלק הראשון, העם היהודי מפוזר כמעט בכל העולם.

יחידה ד': פעילות הרחבה וסיכום

האמצעים הדרושים

ספר לתלמידים (עמ' 26–29)

המתודה

השלמת משימות בכתב
כתיבת חיבור קצר
ריאיון עם בני משפחה ומילוי שאלון
ערב משפחתי

מהלך הפעילות

- שלב 1:** סיכום – השלמת משימות הנוגעות למשפחות של הדס וג'ונתן (עמ' 26–27)
שלב 2: הרחבה – ההגירה, הציננות, השואה וההתבוללות והשפעתן על היהודים בעולם (עמ' 28–29)
שלב 3: לחקור את העולם היהודי
פעילות נוספת: המשפחה שלי

שלב 1: סיכום – השלמת משימות (עמ' 26–27) עבודה בזוגות

מחצית מהתלמידים בכיתה יתמקדו במשפחתה של הדס (עמ' 26), ומחצית במשפחתו של ג'ונתן (עמ' 27).
התלמידים יעבדו בזוגות.

שאלה 1 ב'

– בשיחה בפורום הזכירה הדס שש דמויות:
דודתה פנינה, סבא רבא אליהו, שני אחיו שמתו בגיל צעיר במגפה וסבא וסבתא שלה (היא הזכירה גם דודים ודודות ובני דודים, אך לא ציינה פרטים על שמותיהם ומספרם).
– בשיחה בפורום הזכיר ג'ונתן 19 דמויות (הרי אמרנו שג'ונתן אוהב לדבר!):
הדוד ג'וש, הדודה דייאן והדוד ברוס, שלושה בני הדודים שלו – אבי, טלי וליה – סבתא רבתא שלו ביילה (הוא גם הזכיר את הוריה ואת שתי אחיותיה של סבתא רבתא שלו, וכן את שלושת האחים הגדולים שלה, שאחד מהם, יוסף, נספה בשואה עם אשתו ושלושה מארבעת ילדיהם).

שאלות ד' ו-2 ה'

הדס:

על פי אילן היוחסין שלה, אין להדס בני משפחה שנספו בשואה (למיטב ידיעתה).
הדס ציינה באילן היוחסין שיש לה כיום (בדור הוריה ובדור שלה) –
קרוב משפחה אחד במרוקו, 20 קרובי משפחה בישראל, שבעה קרובים בצרפת, שניים בקנדה (אך יכול להיות שהמידע שלה אינו מעודכן).
קרובת משפחה אחת נשואה ללא יהודי.

ג'ונתן:

על פי אילן היוחסין שלו, חמישה בני המשפחה של ג'ונתן נספו בשואה (ובהם אשתו וילדיו של יוסף, כפי שסיפר ג'ונתן בשיחה).
באילן היוחסין שלו ציין ג'ונתן שאין לו קרובי משפחה בפולין,
אך יש לו קרובת משפחה אחת ברוסיה, תשעה קרובי משפחה בישראל (ובהם הדודה דיאן ובעלה ברוס – כפי שאנו יודעים מהשיחה דווקא), שניים באוסטרליה, שניים בארגנטינה, תשעה בארצות הברית ואחד בדרום אפריקה.
שימו לב, המספר הגדול יחסית של בני המשפחה של ג'ונתן שעלו ארצה נובע מכך שחמישה מהם הם בני משפחה גרעינית אחת.
שלושה מבני משפחתו נשאים ללא יהודים.

משימה 2: מנקודת מבטם של הדורות הקודמים – כתיבת חיבור (אפשר לתת את המשימה הזאת לשיעורי בית)

השאלות בספר ינחו את התלמידים להתייחס להקמת מדינת ישראל, לשואה, לנישואי תערובת וכן לפיזור המשפחה בארצות רחוקות אלו מאלו, לתקווה שהקשר ביניהם יישמר, שזוהתם של צאצאיהם תישמר וכו'.

שלב 2: הרחבה – הגירה, ציונות, שואה והתבוללות והשפעתן על היהודים בעולם (עמ' 28–29)

מהלך השיעור

- א. מן הפרט אל הכלל – הסבר של רציונל הפעילות לתלמידים
- ב. בדיקת ההשפעה של תופעות ההגירה, הציונות, השואה והתבוללות על משפחה יהודית ספרדית "טיפוסית" ממרוקו ועל משפחה יהודית אשכנזית "טיפוסית" מפולין.
- ג. שיחת סיכום

מהלך ההוראה – פירוט והרחבה

א. מן הפרט אל הכלל – הסבר של רציונל הפעילות לתלמידים
לאחר הקראת משפטי המבוא שבראש עמ' 28, אפשר להבהיר שכל סיפור משפחתי הוא מיוחד במינו. עם זאת, יש סיפורים "טיפוסיים", כלומר סיפורים שמאפייניהם דומים לסיפוריהן של משפחות רבות. כאשר אנו בודקים סיפורים אחרים, כמו הסיפור של המשפחה שלנו, יש לבדוק אם סיפור זה הוא טיפוסי או לא. אפשר, למשל, לשאול את האנשים שאנו מראיינים אם היו יהודים רבים מסביבם (בני משפחה אחרים, חברים, מכרים) שחיו כמוהם, נתקלו באותן הבעיות והחליטו אותן החלטות.

סיפורי המשפחות של הדס וג'ונתן טיפוסיים לעדות שלהם, ולכן אפשר להסתמך עליהם כדי להסיק מסקנות כלליות יותר על סיפור העם היהודי. עם זאת, חשוב להדגיש שגם סיפור יוצא דופן הוא בעל חשיבות והוא חלק מסיפורו הגדול של העם היהודי.

ב. עבודה בזוגות – שאלות בעמ' 28–29

שאלות אלו מאפשרות לתלמידים לבדוק את השפעתן של תופעות מרכזיות על תולדותיהן של משפחות רבות בעם היהודי במאה ושלושים השנים האחרונות. התלמידים יעבדו בזוגות. רצוי לשלב תלמיד אחד שקודם השיב לשאלות על משפחתה של הדס (בעמ' 26) ותלמיד אחד שקודם השיב לשאלות על משפחתו של ג'ונתן (בעמ' 27). לאחר מכן, התלמידים יעתיקו למחברותיהם את ארבעת הסמלילים.

בני משפחתה של ג'ונתן	בני משפחתה של הדס	
עזבו את פולין בגלל האנטישמיות בפולין (לפני מלחמת העולם השנייה). חלקם היגרו לארצות הברית, לקנדה, לאוסטרליה ולארגנטינה, אחד ברח לרוסיה. בדור האחרון עלו כמה מהם ארצה. קליטת המהגרים בארצות הברית (הדור הראשון) לא הייתה קלה.	עזבו את מרוקו בגלל האנטישמיות במרוקו (שהתגברה עם הקמת מדינת ישראל). חלקם עלו לישראל, חלקם היגרו לצרפת ולקנדה. קליטת העולים (הדור הראשון) בארץ לא הייתה קלה.	הגירה
מעטים עלו לישראל.	רבים עלו לישראל.	ציונות
השואה השפיעה יותר על משפחתו של ג'ונתן, משום שרבים מבני משפחתו היו באירופה כאשר השואה התרחשה (כזכור, השואה פגעה בעיקר ביהודי אירופה). בתקופת השואה בני משפחתה של הדס לא היו באירופה, אלא במרוקו.		שואה
גם במשפחה של הדס וגם במשפחה של ג'ונתן יש נישואי תערובת (אם כי במשפחה של ג'ונתן יותר). בשתי המשפחות נישואי התערובת היו בדורות האחרונים.		התבוללות
שלושה קרובים נישאו נישואי תערובת (ברוס בארצות הברית, מרים באוסטרליה וילנה ברוסיה).	אישה אחת (שרה) התחתנה עם לא יהודי והיא גרה בקנדה.	

לאחר שהתלמידים ידונו באחת התופעות (הגירה, ציונות, שואה או התבוללות), הם יתבקשו להעתיק למחברותיהם את הסמלילים המסמלים כל אחת מהן (ראו עמ' 28–29). לאחר מכן הם יתבקשו להעריך באיזו מידה, לדעתם, התופעה שהסמליל מסמל השפיעה על משפחתה של הדס ועל משפחתו של ג'ונתן (השפעה רבה, השפעה מעטה או כלל לא השפיעה).

ג. דיון במליאה:

בדיון בשואה נדגיש שהתופעות העיקריות שנדון בהן עתה השפיעו במידות משתנות על הקהילות היהודיות ברחבי העולם, כך גם השואה. עם זאת, חשוב לומר שאף שהשואה השפיעה הרבה יותר על יהודי אירופה, היא השפיעה על העם היהודי כולו והייתה לחלק מזהותו של כל יהודי ללא קשר למוצא משפחתו. הדבר נכון גם לכל התופעות האחרות – כולן השפיעו על עיצוב דמותו של העם בכלל.

דיון בהגירה הוא הזדמנות להכיר לתלמידים את הפתגם "משנה מקום, משנה מזל" הפתגם מבוסס על דיונים בתלמוד הירושלמי (מסכת שבת, פ"ו ה"ט) ובתלמוד הבבלי (אם כי הביטוי אינו מופיע בו כלשוננו). כדי להדגים את הרעיון שמאחורי האמרה אפשר להשוות את גורלם של בני המשפחה של ג'ונתן שנותרו בפולין למי שהיגרו לארצות אחרות. בדיון רצוי להסביר גם את ההבחנה בין "הגירה" לבין "עלייה" (עלייה היא סוג מיוחד של הגירה). אפשר לשאול את התלמידים מדוע מעבר מארץ לארץ נקרא "הגירה" ואילו מעבר לארץ ישראל נקרא "עלייה", והמעבר ממנה לארץ אחרת מכונה "ירידה".

הדיון בציונות הוא הזדמנות לוודא שהתלמידים מכירים את המושג הזה. אמנם הציונות היא מושג בסיסי בחינוך, אך מפני שבבתי ספר יסודיים רבים אין לומדים היסטוריה, לעתים קרובות מושג זה אינו נלמד לימוד מסודר. המילה מוזכרת מדי פעם לקראת יום העצמאות, אך לא בטוח שהתלמידים מבינים אותה.

בדיון בהתבוללות ראוי להתייחס להבדלים בין "התבוללות" לבין "נישואי תערובת". התבוללות (מהשורש ב-ל-ל) – בהקשר היהודי – היא תהליך של התרחקות מהתרבות היהודית (שהיא תרבות מיעוט) ומהעם היהודי והתקרבות לתרבות לא יהודית, שהיא תרבות הרוב. נישואי תערובת הם נישואים של יהודי עם אדם שאינו יהודי. לעתים קרובות מאוד ההתבוללות מובילה לנישואי תערובת ולהפך, אך אין קשר הכרחי ביניהן.

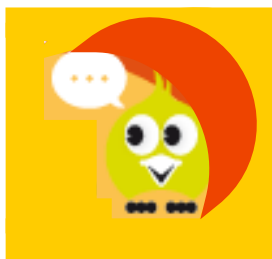

הערה דידיקטית:

ההתבוללות ונישואי התערובת הן, כאמור, סוגיות רגישות. בספר לתלמידים הן מוזכרות בפעם הראשונה בשיחה בפורום בעמ' 20-21. וראו הצעות דידיקטיות להוראתן בקובץ זה בעמ' 4.

שלב 3: סיכום – לחקור את העולם היהודי – דברי הדמות המצוירת

עד כה ביססנו את הלימוד שלנו על מקורות מידע שונים מאוד זה מזה: מהם (המפות, הטבלאות והדיאגרמות) מציגים מה קרה לעם היהודי כולו. נוסף על כך, למדנו על תולדות העם היהודי בדורות האחרונים מתוך חקירה של סיפורים משפחתיים (באמצעות אילנות יוחסין ועדויות בעל-פה של בני משפחה מבוגרים).

שיחה בכיתה:

עיינו באיור בעמ' 29. באיזו סוג של מקורות, שלא הזכרנו עד כה, הדס משתמשת כדי לחקור את משפחתה (תצלומים ומכתבים). אפשר להזכיר מקורות אחרים שאפשר להיעזר בהם כאשר חוקרים היסטוריה של תקופה (חפצים, עיתונים, ספרי זיכרונות, יומנים, סיפורי עם, וכמובן גם ספרות יפה, כמו הספר "מוט'ל בן פייסי החזן" של שלום עליכם, יצירות אמנות ועוד). אפשר לשאול את התלמידים אם קראו סיפורים או ספרים שעלילתם מרחשת במקום אחר או בתקופה אחרת (כמו "אוהל הדוד תום" – על תקופת העבדות בארצות הברית, מדרשים המספרים על תקופת חז"ל ועוד).

שאלות סיכום

לסיכום אפשר לחזור לשתי השאלות שנשאלו התלמידים בעבודה על המפות והדיאגרמות במסגרת ההשוואה בין המפות (המפה של שנת 1880 והמפה של ימינו) בעמ' 13 בספר:
א. היכן הייתה ירידה גדולה במספר היהודים?
ב. היכן הייתה עלייה גדולה במספר היהודים?
אפשר לשאול את התלמידים על הנתונים שהוצגו:
לאחר שלמדתם את הסיפורים של הדס ושל ג'ונתן, נסו להסביר את הנתונים האלה.

סיכום הסיפורים

כל אדם שחי לפני מאה שנה לא היה מכיר את העולם שצאצאיו חיים בו היום, אבל בעולם היהודי חלו שינויים גדולים במיוחד: כמעט כל היהודים עזבו את ארץ מוצאם והיגרו לארצות אחרות. קהילות של מיליוני יהודים כמעט שנעלמו וקהילות של מאות אלפי יהודים קמו במקומות חדשים. חלק גדול מיהודי העולם חי היום במדינת ישראל שלפני מאה שנה עדיין לא הייתה קיימת!
מאה ושלושים השנים האחרונות היו שנים חשובות מאוד – אפילו שנים של מהפכה.
מעניין כיצד ייראה העם היהודי בעוד מאה שנים...

פעילות נוספת: המשפחה שלי

אנו מציעים לבקש מהתלמידים למלא אחת משתי המשימות האלה: לבנות אילן יוחסין משלהם, או לראיין בני משפחה על תולדות משפחותיהם.

בניית אילן יוחסין:

יש לשוחח במליאה על הנתונים שראוי לציין באילן היוחסין: שמות, תאריכי לידה ומוות, משלח יד, מקום מגורים ועוד. חשוב להדגיש שקשה מאוד לאסוף נתונים רבים כל כך ושגם אילן יוחסין חלקי הוא אילן יוחסין ראוי.

ריאיון עם בני משפחה:

אפשר לחבר עם התלמידים שאלות לריאיון (הם יכולים לעבוד בקבוצות קטנות, להציע שאלות, ולאחר מכן במליאה לחבר רשימה משותפת לכל הכיתה). הצעות לשאלות:

- ◀ איפה נולדת? איפה חיו ההורים שלך? מה המקצוע שלך? במה עסקו הורייך?
- ◀ מי במשפחה שלנו החליט לעלות ארצה? מתי זה היה? מדוע עלה ארצה? האם עלה לארץ לבדו? האם הרבה ממכריו עלו ארצה?
- ◀ האם היו במשפחה שלנו אנשים שהיגרו לארץ אחרת (חוץ מישראל)? מה הייתה הסיבה לכך? מתי זה קרה? האם זו הייתה החלטה יוצאת דופן או שרבים אחרים היגרו לארץ זו באותה תקופה?
- ◀ האם השואה השפיעה על המשפחה שלנו? אם כן, כיצד?
- ◀ האם יש במשפחה שלנו אנשים שהתבוללו? אם כן, איפה הם גרים? האם הקשר אתם נשמר?

תערוכה:

לאחר שהתלמידים יסיימו את המשימות אפשר להכין תערוכה של העבודות.

ערב משפחות בבית הספר

אפשר לארגן פעילות עם ההורים:

כל משפחה תציג סיפור קטן מתולדות המשפחה או תביא חפץ או מכתב ותספר עליו.

אפשר להפיק חוברת המלקטת את סיפורי המשפחות ולארגן ערב שיוצגו בו שירים, סיפורים, קטעי קריאה וריקודים.

אפשר לבקש מכל משפחה להביא מאכל האופייני לארץ המוצא שלה ולהכין ארוחה חגיגית בסוף האירוע.

אפשר לבקש מכל משפחה להכין דגל קטן של ארץ המוצא ולהציג בתערוכה את הדגלים, את המאכלים ואת החפצים שהובאו לכיתה.

יחידה ה': פעילויות משותפות בין התלמידים מ"כאן" לבין התלמידים מ"שם"

לפני הכול: באיזו שפה נתקשר?

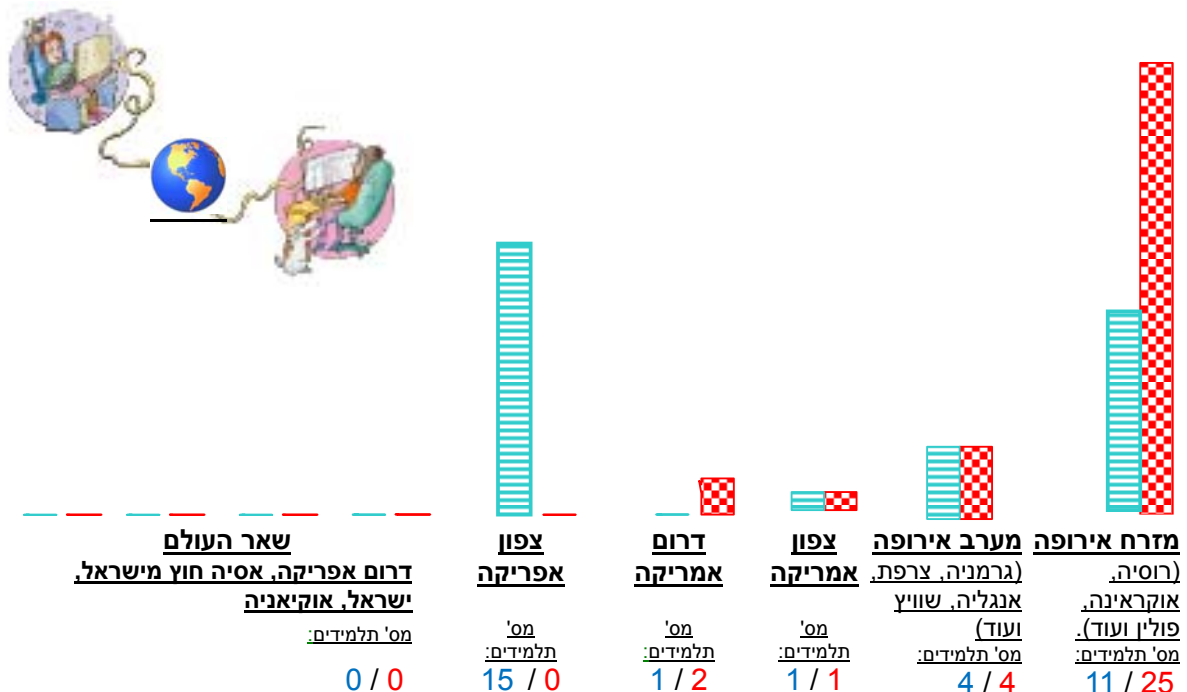
התשובה לשאלה הזאת תלויה, כמובן, בבית ספר שאתם קשורים אתו. יש בתי ספר בחו"ל שרמת העברית של התלמידים בהם טובה למדי, והם ירצו לעודד את התלמידים להתכתב עם תלמידים מישראל בעברית. כמו כן, יש תלמידים ישראלים שיכולים להתכתב באנגלית. מכל מקום, אפשר לאפשר לתלמידים לכתוב בשפת האם שלהם ולהיעזר במורים לאנגלית ולעברית בתרגום הדברים.

פעילות 1: שיח בין שתי הכיתות

בחרו כמה שאלות מתוך ה"הזמנה לשיח" (עמ' 30) ודונו בהן עם חבריכם מעבר לים.

פעילות 2: מאין הגיעה המשפחה שלי? עבודה על מפה משותפת

- ▲ אחת הכיתות תסמן על המפה את ארץ המגורים של התלמידים ואת ארצות המוצא של משפחותיהם (של הדור שעלה, או היגר, לארץ המגורים). אפשר להשתמש ב-call out tool בפי-די-אף (ראו דוגמה).
 - ▲ ליד כל נקודה המסמנת ארץ או איזור מוצא של המשפחות, ירשמו התלמידים את שמותיהם.
 - ▲ כאשר המפה מוכנה, שלחו אותה בדוא"ל לכיתה השנייה. זו תוסיף את נתונים של תלמידיה לאותה מפה ותשלח או בחזרה אליכם.
 - ▲ במקום עבודה על המפה, או נוסף עליה, אפשר לערוך דיאגרמה: כל כיתה תכין דיאגרמת טורים המסכמת את הנתונים שיאספו בכיתה. בציר y יש לכתוב את מספר התלמידים בכיתה. בציר x יש לכתוב את ארצות המוצא של המשפחות.
 - ▲ הכיתות ישלחו זו לזו את הדיאגרמות שהכינו, ישוו ביניהן וינהלו שיחות בכיתות:
- לפניכם דוגמה לדיאגרמה** המשווה בין שתי כיתות של 32 תלמידים. במשבצות: תוצאות של כיתה טיפוסית של תלמידים יהודים בארה"ב בפסים: תוצאות של כיתה טיפוסית של תלמידים יהודים בישראל

דיון:

- האם משפחות רבות הגיעו מאותן הארצות?
- מאין הגיעו הרבה משפחות? מאין הגיעו פחות?
- האם יש הבדלים גדולים בין הנתונים שהתקבלו בישראל ובחו"ל? ממה נובעים ההבדלים האלה?
- מה אפשר ללמוד מהנתונים האלה על מסלולי ההגירה של העם היהודי במאה השנים האחרונות?

פעילות 3: מעברים – יצירת אלבום סיפורים משותף

- ◀ בקשו מכל תלמיד לכתוב סיפור קצר הקשור לאדם מסוים במשפחתו שהיגר או עלה לארץ מגוריו. מדובר בסיפור קצר ונקודתי, לא בתיאור העלייה או ההגירה של דמות כלשהי. כל תלמיד יכין "כרטיסיה" במחשב, ובה שם התלמיד, הסיפור הקצר על משפחתו ואיור או תצלום להמחשה (ראו בהמשך תבנית לדוגמה).
- ◀ אספו את כל "הכרטיסיות" ב"אלבום" ושלחו אותו לכיתה המקבילה שלכם.
- ◀ את הסיפורים שקיבלתם מהכיתה התאומה חלקו לתלמידים – כל זוג יקרא סיפור אחד או שניים.
- ◀ ערכו דיון בעזרת השאלות האלה (בקשו מהתלמידים להשיב עליהן בקצרה):
 - מי קרא סיפור המתאר את ההסתגלות למקום המגורים החדש? אילו קשיי הסתגלות מתוארים בסיפור? מי שלח סיפור העוסק בקשיי הסתגלות?
 - מי קרא סיפור שהיו מעורבים בו ילדים?
 - מי קרא סיפור שהזכיר חפצים מסוימים?
 - מי קרא סיפור עצוב? מי קרא סיפור מצחיק?
- אפשר לבקש מכמה תלמידים להמחיש את הסיפורים שקראו.
- ◀ לאחר שהתלמידים שיתפו זה את זה בסיפורים שקראו (בעזרת השאלות הקודמות), רצוי להתעכב על הנקודות האלה:
 - מהם האתגרים המשותפים שהמהגרים והעולים התמודדו אתם?
 - האם זיהתם בסיפורים רגשות, שאיפות או מחשבות משותפות?
 - רצוי לעלות גם שאלה כללית יותר: מה אפשר ללמוד ממכלול הסיפורים על ההיסטוריה של העם היהודי במאה השנים האחרונות?

לקראת הפרק הבא:

שימו לב! בפרק הבא, פרק 2, נעסוק בעיתון מקומי של יהודי צרפת ("משקפיים יהודיים", עמ' 33–40 בספר לתלמידים). חשוב לבקש מהתלמידים לקרוא את העמודים האלה לקראת השיעור הבא, ובעיקר את הקטעים המסומנים בכוכבית כתומה.